

Μαρξ - Δαρβίνος: φανταστική συνάντηση, πραγματική παρεξήγηση

Σε αντίθεση με το θρύλο, ποτέ ο Μαρξ δεν πρότεινε στον Δαρβίνο να του αφιερώσει την αγγλική μετάφραση του *Κεφαλαίου*. Εντούτοις, αυτό το ανέκδοτο, παρόλο που είναι φανταστικό, καθιερώθηκε για μεγάλο διάστημα ως η αλήθεια. Εξήγηση.

Λέγεται ότι το φθινόπωρο του 1880 ο Μαρξ απευθύνθηκε στον Κάρολο Δαρβίνο για να του γνωστοποιήσει την πρόθεσή του να του αφιερώσει την αγγλική μετάφραση του *Κεφαλαίου* που βρισκόταν στο στάδιο της ολοκλήρωσης και να του ζητήσει τη συγκατάθεσή του. Ο Δαρβίνος, με τον πιο ευγενικό αλλά και σταθερό τρόπο, απέρριψε αυτή την πρόταση. Πάντα γίνεται αναφορά στην ενυπόγραφη επιστολή της 13ης Οκτωβρίου 1880, όπου ο Δαρβίνος σημειώνει: «Θα προτιμούσα να μη μου αφιερωθεί αυτός ο τόμος (παρόλο που σας ευχαριστώ για την πρόθεσή σας, η οποία με τιμά), διότι αυτό εμμέσως θα υπονούσε την εκ μέρους μου αποδοχή του έργου στο σύνολό του, ενώ δεν το γνωρίζω».

Από τότε που η Margaret A. Fay και ο Lewis S. Feuer διεξήγαγαν από κοινού, με ζήλο και οξυδέρκεια ντέντεκτιβ, μια ιστοριογραφική έρευνα μεγάλης ακρίβειας και ενδιαφέροντος –τα αποτελέσματα της οποίας, όσον αφορά το ουσιαστικό μέρος, επιβεβαιώθηκαν λίγο αργότερα από τις εργασίες του Thomas Carroll και του Ralph Colp Jr– καμιά αμφιβολία δεν υφίσταται πια για τον σαφώς φανταστικό χαρακτήρα αυτού του ιστορικού ανεκδότη. Όχι, ποτέ δεν πρότεινε ο Μαρξ στον Δαρβίνο να του αφιερώσει την αγγλική μετάφραση του *Κεφαλαίου*. Υπάρχει βέβαια μια επιστολή γραμμένη από το χέρι του Κάρολου Δαρβίνου η οποία βρέθηκε μέσα στα χαρτιά του Μαρξ, με την περιφημη φράση άρνησης. Αλλά ξαναδιαβάζοντας ολόκληρο το κείμενο, συναντούμε πολλές άλλες φράσεις απρεπείς, εάν τις θεωρήσουμε απάντηση που απευθύνεται στον Μαρξ. Καταρχάς, οι πρώτες γραμμές, όπου ο

* Ο Dominique Lecourt είναι φιλόσοφος, καθηγητής στο πανεπιστήμιο Denis Diderot – Paris 7. Έχει συγγράψει είκοσι μελέτες και διευθύνει το *Λεξικό της Ιστορίας και Φιλοσοφίας των Επιστημών* (PUF, 1999). Το βιβλίο του *Les Piètres penseurs* μόλις εκδόθηκε από τις εκδόσεις Flammarion.

Δαρβίνος γράφει: «Η δημοσίευση με οποιαδήποτε μορφή των παρατηρήσεών σας πραγματικά δεν χρειάζεται τη συγκατάθεσή μου, και θα ήταν γελοίο εκ μέρους μου να σας δώσω τη συγκατάθεσή μου για κάτι διόλου αναγκαίο». Μπορούμε να φανταστούμε τον Μαξ να ζητάει από τον Δαρβίνο τη συγκατάθεσή του για τη δημοσίευση του *Κεφαλαίου*; Ακόμη και αν ο Δαρβίνος, όπως γράφει, δεν είχε «διαβάσει το σύνολο του έργου», αναφέρει ότι έλαβε ένα τυπογραφικό δοκίμιο με την επιστολή. Όσο μειωμένη κι αν ήταν η όρασή του, όπως αναφέρει εν είδει δικαιολογίας, πώς θα μπορούσε να διαβάσει «παρατηρήσεις» που αφορούσαν τα ίδια του τα γραπτά; Εξάλλου, ο Δαρβίνος αφήνει να εννοηθεί ότι παρόμοιες παρατηρήσεις θα συνόψιζαν το σύνολο του έργου, πράγμα που δεν αρμόζει προφανώς, για να δηλώσει τι είναι *Το Κεφάλαιο*.

Ξαναδιαβάζοντας λοιπόν την επιστολή και έχοντας κατά νου αυτές τις υποψίες, οι τελευταίες γραμμές του γράμματος ηχούν παράξενα. Ο Δαρβίνος, ο οποίος διεκδικεί εκεί την ιδιότητα «του σθεναρού συνηγόρου της ελεύθερης σκέψης σε όλα τα πεδία», θέλοντας να προκαταλάβει κάθε παρερμηνεία της άρνησής του ανησυχεί μήπως βρεθούν στο βιβλίο που του έχει σταλεί «άμεσα επιχειρήματα εναντίον του χριστιανισμού και του θεϊσμού». Και τελειώνει λέγοντας ότι τέτοια επιχειρήματα «δεν έχουν καμιά επίδραση στο κοινό και (...) ότι η ελευθερία του πνεύματος προάγεται καλύτερα από τα φώτα της προόδου της επιστήμης». Επιπλέον, πώς να ανακαλύψεις στο *Κεφάλαιο* «άμεσα επιχειρήματα» εναντίον του χριστιανισμού και του θεϊσμού; Με ποιο τρόπο λοιπόν να ερμηνευθεί το έργο συνολικά σαν μανιφέστο της ελεύθερης σκέψης;

Εάν εντέλει παρατηρήσουμε ότι η επιστολή του Δαρβίνου δεν αναφέρει το όνομα του παραλήπτη εφόσον ξεκινά με το ευγενές αλλά ανώνυμο Dear Sir (Αγαπητέ Κύριε), τίθεται σοβαρά και μάλιστα έντονα το ερώτημα εάν όντως αυτή η επιστολή γράφτηκε σαν απάντηση σε επιστολή του Μαξ – της οποίας εξάλλου, αξίζει να ειπωθεί, ουδέποτε βρέθηκε ίχνος στα χαρτιά του Δαρβίνου.

Το μόνο επιχείρημα πράγματι, το οποίο είναι αδύνατον να αποφύγουμε και το οποίο φαίνεται να επέβαλε, κόντρα σε όλες τις αμφιβολίες και τις ανακολουθίες, την κλασική εκδοχή της ιστορίας, είναι το μέρος στο οποίο βρέθηκε η περίφημη επιστολή, δηλαδή η αλληλογραφία του Μαξ! Εντούτοις, αυτό το ίδιο το επιχείρημα ξαφνικά αντιστρέφεται για να επικυρώσει, καλύτερα από οτιδήποτε άλλο, την άποψη της παρανόησης πριν από οποιαδήποτε θετική επιβεβαίωση υλικής απόδειξης.

Ποιος ήταν πράγματι ο κάτοχος των γραπτών του Μαξ; Ο γαμπρός του Edward Aveling. Ο Aveling όμως ήταν ένα από τα πιο δραστήρια μέλη της εταιρείας των ελευθεροφρόνων (*libres penseurs*), ο συγγραφέας του *Πιστεύω ενός αθέου* (*Credo d'un athée*) και κυρίως ο συγγραφέας ενός βιβλίου που κυκλοφόρησε το 1881 με τίτλο *The Student's Darwin*, το οποίο είναι συλλογή άρθρων που παρουσίασθκαν το 1880 στο *National Reformer*. Αμέσως έρχεται στο νου η ιδέα ότι η

επιστολή του Δαρβίνου αφορούσε αυτό το βιβλίο και ότι ήταν ο Aveling και όχι ο Μαρξ ο παραλήπτης. Έτσι, ο τόνος και τα υπονοούμενα του Δαρβίνου γίνονται κατανοητά, αποκτούν λογική συνοχή.

Αυτή λοιπόν η υπόθεση οδήγησε τον Carroll και τον Colp Jr στην ανακάλυψη της επιστολής του Aveling με ημερομηνία 12 Οκτωβρίου 1880 και παραλήπτη το συγγραφέα της *Καταγωγής των ειδών*. Ο Aveling ανακοινώνει στον Δαρβίνο την πρόθεσή του να εκδώσει «σε έναν τόμο» μια σειρά άρθρων του και ζητεί, φαίνεται, όχι χωρίς πολιτική υστεροβουλία, έναν πρόλογο. Ο Δαρβίνος σπεύδει να του απαντήσει την επομένη: «Dear Sir...». Ας αφήσουμε λοιπόν στους επιγόνους τού πιο διάσημου Γάλλου ψυχαναλυτή τη φροντίδα να συνάγουν μεταφυσικά συμπεράσματα για την τύχη αυτής της επιστολής, η οποία, παρά τη μετά θάνατον υπεξαιρέσή της, καταλήγει, ύστερα από επίμονες προσπάθειες, να ξαναβρεί τον παραλήπτη της, τον οποίο ποτέ δεν είχε χάσει.

Αυτό το ιστορικό ανέκδοτο, σχετικά με την προσφορά του Μαρξ και την άρνηση του Δαρβίνου, όσο φανταστικό κι αν είναι, επιβλήθηκε ως αλήθεια για εκατό χρόνια, παρ' όλες τις ανταπόδεικτες αναδρομικές αποδείξεις για τις ασάφειες στις οποίες στηριζόταν. Πρέπει επίσης να αναφέρουμε ότι από το 1975, από τότε δηλαδή που η αλήθεια αποκαταστάθηκε, το ανέκδοτο αυτό εξακολουθεί να διαδίδεται: δεν απουσιάζουν οι «καλοθελητές συγγραφείς» οι οποίοι συνεχίζουν να το επαναλαμβάνουν, σαν να μην είχε συμβεί το παραμικρό. Το γεγονός έχει την εξήγησή του.

Παίζοντας με το νόημα της προσφοράς του Μαρξ και της άρνησης του Δαρβίνου, μπορούν να συνάγουν επιχειρήματά τόσο οι δαρβινιστές αντιμαρξιστές όσο και οι αντιδαρβινιστές αντιμαρξιστές, καθώς και οι μαρξιστές αντιδαρβινιστές, οι οποίοι βρithουν στη σκηνή της διανόησης. Αλλά η ουσιώδης δύναμη που ασκεί αυτή η πεποίθηση είναι το γεγονός ότι εγγράφεται σε μια ιστορία θεμελιωμένη από τη μαρξιστική παράδοση, η οποία υποστηρίζει τη σημασία της και, σαν θεία πρόνοια, έρχεται να συνοψίσει τα επιθυμητά συμπεράσματα. Να λοιπόν πώς έχει αυτή η ιστορία μέσα στην προφανή αντικειμενικότητα μιας ακολουθίας αποδεδειγμένων γεγονότων.

Στις 24 Νοεμβρίου 1859 δημοσιεύεται στο Λονδίνο *Η καταγωγή των ειδών*. Δεν έχει περάσει ούτε μήνας από τότε που ο Ένγκελς –ο οποίος καταπιάστηκε ξανά με τη μελέτη των επιστημών και ήδη σκέφτεται την έκδοση ενός μεγάλου βιβλίου σχετικά με τη φιλοσοφία της φύσης– γράφει στον Μαρξ, ο οποίος μόλις αποφάσισε να δημοσιεύσει τη *Συμβολή στην κριτική της πολιτικής οικονομίας*, που εκδόθηκε την 1η Ιουνίου του ίδιου έτους. Ενθουσιασμένος τού γράφει: «Αυτός ο Δαρβίνος που διαβάζω αυτόν τον καιρό είναι καταπληκτικός. Υπήρχε ακόμη μια πλευρά της τελεολογίας η οποία μέχρι τώρα δεν είχε καταρριφθεί: λοιπόν τώρα έγινε. Εξάλλου, δεν είχε γίνει ποτέ προσπάθεια τέτοιου εύρους προκειμένου να αποδειχθεί ότι υπάρχει ιστορική εξέλιξη στη φύση. Ποτέ δεν έγινε κάτι τέτοιο με τόση επιτυχία».

Περνάει σχεδόν ένας χρόνος προτού ο Μαρξ αντιδράσει σε αυτήν την επιστολή και μάλιστα συμφωνεί, υπερθεματίζοντας ως προς τον ενθουσιασμό του φίλου του: «Παρ' όλη την έλλειψη λεπτότητας στην ανάπτυξη του θέματος –φαινόμενο τυπικά αγγλικό– μέσα σε αυτό το βιβλίο βρίσκεται η ιστορικοφυσική θεμελίωση των απόψεών μας». Γνώμη που έχει αντίκτυπο στον Λασάλ δύο μήνες αργότερα: «Το βιβλίο του Δαρβίνου είναι ιδιαίτερα σημαντικό και μου ταιριάζει σαν βάση της ιστορικής πάλης των τάξεων. Παρ' όλες τις ελλείψεις του, για πρώτη φορά δίδεται σε αυτό το έργο ένα θανατηφόρο χτύπημα στην “τελεολογία” από το χώρο των φυσικών επιστημών». Ούτε ο Μαρξ αλλά ούτε και ο Ένγκελς θα επανέλθουν στην πρώτη τους κίνηση. Εντούτοις, από το 1862, ο ενθουσιασμός τους επισκιάζεται από κάποια επιφύλαξη. Ο Μαρξ γράφει στον Ένγκελς: «Αυτό που με διασκεδάζει στον Δαρβίνο, τον οποίο ξαναδιάβασα, είναι ότι διακηρύττει πως εφαρμόζει τη θεωρία του Μάλθους στα φυτά και στα ζώα, σαν η πανουργία του κυρίου Μάλθους να μη συνίσταται ακριβώς στο γεγονός ότι η θεωρία του δεν εφαρμόζεται στα φυτά και στα ζώα». Και ο Μαρξ συμπληρώνει: «Είναι αξιοσημείωτο πως ο Δαρβίνος αναγνωρίζει στα ζώα και στα φυτά τη δική του αγγλική κοινωνία, με τον καταμερισμό εργασίας, την ανταγωνιστικότητα, τα ανοίγματα νέων αγορών, “τις εφευρέσεις της” και το μαλθουσιανό της “αγώνα για επιβίωση”. Πρόκειται για το *bellum omnium contra omnes* (πόλεμος όλων εναντίον όλων) του Χομπς, που θυμίζει τον Χέγκελ στη *Φαινομενολογία* του, όπου η αστική κοινωνία νοείται ως «ζωικό βασίλειο του πνεύματος», ενώ στον Δαρβίνο είναι το ζωικό βασίλειο που νοείται ως αστική κοινωνία».

Έκτοτε οι περισσότερες αναφορές στο έργο του Δαρβίνου σε κείμενα του Μαρξ και του Ένγκελς υπενθυμίζουν με διάφορους τρόπους τη βασική συμφωνία τους, αλλά και τη μομφή για το ότι ο Δαρβίνος μετέθεσε τις απόψεις του Μάλθους και στον κόσμο των φυτών και των ζώων. Το γεγονός αυτό συνεπαγόταν μια σοβαρή ανακολουθία, επειδή μια τέτοια μετάθεση περιορίζει στο μηδέν το νόμο του Μάλθους για τον πληθυσμό, ένα νόμο που στηρίζεται σε μια μαθηματικά θεμελιωμένη ασυμμετρία ανάμεσα στον κόσμο των ανθρώπων και τον κόσμο των φυτών και των ζώων από την άποψη της αναπαραγωγής.

Αυτό συμβαίνει σε μια επιστολή του Ένγκελς που απευθύνεται στον Φρήντριχ Άλμπερτ Λάνγκε με ημερομηνία 29 Μαρτίου 1865· το επιχείρημα επαναλαμβάνεται επιγραμματικά, σε μια επιστολή στον Κούγκελμαν με ημερομηνία 20 Ιουνίου 1870, όπου ο Μαρξ καταγγέλλει την πνευματική οκνηρία του ίδιου του Λάνγκε, την αλαζονεία και την αντάρκειά του, επειδή νομίζει ότι βρήκε στο *struggle for life* (αγώνας επιβίωσης) τον μοναδικό καθολικό νόμο της φύσης και της ιστορίας. Ο Μαρξ εξανίσταται: το μέγα έργο του Δαρβίνου δεν μπορεί να συρρικνωθεί σε αυτή τη διατύπωση χωρίς να παραμορφωθεί, αφού αυτή η διατύπωση δεν αντιπροσωπεύει παρά την ψευδοεπιστημονική μετάφραση του «δημογραφικού παραληρήματος του Μάλθους».

Άλλο παράδειγμα: η επιστολή του Ένγκελς στον Piotr Lavron της 12ης-17ης Νοεμβρίου 1875. Ο Lavron του είχε ζητήσει τη γνώμη του σχετικά με ένα άρθρο που είχε δημοσιεύσει εναντίον μιας πλειάδας «δαρβινιστών αστών τα κείμενα των οποίων είχαν φτάσει στη Ρωσία. Ο Ένγκελς επιβεβαιώνει ότι αποδέχεται τη θεωρία της εξέλιξης και συμπληρώνει ότι η διατύπωση του struggle for life πρέπει να ληφθεί cum grano salis (με επιφύλαξη), ακόμη και σε ό,τι αφορά τον φυσικό κόσμο. Δηλώνει συνεπώς ότι συμφωνεί πως πρέπει να υπάρξει απάντηση. Αλλά διόλου δεν επικροτεί τη μέθοδο του Lavron: ο τρόπος που την αντικρούει, γράφει, είναι «ψυχολογικός» και επικαλείται συναισθηματικά το «αίσθημα της αλληλεγγύης» ενάντια στον ισχυρισμό ότι το struggle for life είναι ο νόμος της ανθρώπινης ιστορίας. Προτείνει λοιπόν μια εντελώς διαφορετική επιχειρηματολογία.

Έτσι υποστηρίζει ότι ο Μάλθους, σαν αντιδραστικός απολογητής της αστικής θεώρησης του κόσμου, πρότεινε ως φυσικό – αιώνιο νόμο τον υποτιθέμενα επιστημονικό «πληθυσμιακό νόμο». Ο Δαρβίνος έκανε το λάθος να μεταθέσει αυτόν το νόμο στον οργανικό κόσμο: και να λοιπόν τώρα, αφελείς και κατάπληκτοι, οι ιδεολόγοι του struggle for life θεωρούν καθήκον τους να πραγματοποιήσουν τη μετάθεση αντιστρόφως! Είναι καιρός, καταλήγει ο Ένγκελς, να τους κάνει κάποιος να συνειδητοποιήσουν ότι έπεσαν στην παγίδα μιας κυκλικής, απατηλής και παιδαριώδους λογικής. Είναι καιρός να τους καλέσουμε να «θέσουν τις υλικές πραγματικότητες στο ιστορικό τους δίκαιο».

Παρόμοια επίθεση, αλλά με άλλο στόχο, έκανε ο Ένγκελς με το έργο του *Anti-Düring* που συνέγραψε για να διατηρήσει την εύθραυστη ενότητα του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος το οποίο συστάθηκε στο συνέδριο του Gotha. Εναντίον του υποτυπώδους αντιδαρβινισμού του Ντύρινγκ, νεόκοπου σοσιαλιστή οι θέσεις του οποίου εξαπλώνονται εδώ και μερικούς μήνες «σαν επιδημία» στο κόμμα, ο Ένγκελς υπενθυμίζει με έντονο τρόπο ότι, παρό την αστοχία του Δαρβίνου σχετικά με τον Μάλθους, το περιεχόμενο της *Καταγωγής των ειδών* σηματοδοτεί μια καθοριστική ημερομηνία στην ιστορία των φυσικών επιστημών και κατά βάση είναι σύμφωνο με ό,τι αυτός ορίζει «ως σοσιαλιστική αντίληψη του κόσμου».

Όσον αφορά την ιστορία αυτής της αλληλογραφίας, προσθέτουμε ότι πραγματικά ο Μαρξ έστειλε στον Δαρβίνο τιμήν ένεκεν το βιβλίο I του *Κεφαλαίου*, και ο Δαρβίνος του απέστειλε μια σύντομη, ευγενική αλλά επιφυλακτική απάντηση την 1η Οκτωβρίου 1873· και κυρίως, τη διάσημη και εμφαντική φράση του Ένγκελς στον τάφο του Μαρξ το 1883: «Όπως ο Δαρβίνος ανακάλυψε το νόμο της εξέλιξης της οργανικής φύσης, έτσι κι ο Μαρξ ανακάλυψε το νόμο της εξέλιξης της ανθρώπινης ιστορίας».

Όλα αυτά τα γεγονότα που συλλέχθηκαν επιμελώς, όλες αυτές οι φράσεις που αντιγράφηκαν επακριβώς συνέβαλαν στη διαμόρφωση μιας διδακτικής ιστορίας, όλες τις δυνατές σημασιοδοτήσεις της οποίας πραγματώνει σε φανταστικό επίπεδο

δο το φανταστικό ανέκδοτο της επιστολής του 1880. Αυτό λοιπόν το πραγματικό μοντάρισμα της ιστορίας παρουσιάζει δύο όψεις: μιας υποτιθέμενης θεμελιώδους επιστημονικής συμφωνίας ανάμεσα στο μαρξισμό και τη θεωρία της εξέλιξης και μιας δευτερεύουσας ιδεολογικής διαφωνίας σχετικά με το ίδιο το περιεχόμενο της έννοιας «της φυσικής επιλογής». Έτσι, όταν ο Τροφίμ Ντενίσοβιτς Λυσένκο θέλησε να καθορίσει τις φιλοσοφικές βάσεις της νέας («προλεταριακής») επιστήμης της κληρονομικότητας, η οποία το 1948 κατατρόπωσε τη μοργανομεντελιανή γενετική, δεν είχε παρά να αντλήσει από αυτή την ιστορία για να εμφανιστεί ως ο γνήσιος κληρονόμος τόσο του Δαρβίνου όσο και του Μαρξ.

Γνωρίζουμε το τίμημα του αίματος που κλήθηκε να πληρώσει η κοινότητα των Σοβιετικών βιολόγων εξαιτίας αυτού του «λάθους». Εφεξής, δεν είναι πλέον δυνατό να αγνοούμε το μέγεθος της ανθρώπινης καταστροφής, αποτέλεσμα της εφαρμογής των μεθόδων της αγροβιολογίας στα τεράστια αγροκτήματα που δημιουργήθηκαν από την κολεκτιβοποίηση της γης.

μετάφραση: Βάλια Δημακοπούλου

Βιβλιογραφία

- Aveling, E. *The Student's Darwin*, London 1881.
- Aveling, E. «Charles Darwin and Karl Marx», *New Century Review* (Μάρτιος-Απρίλιος 1897).
- Caroll, T. «Further evidence that Karl Marx was not the recipient of Charles Darwin's», *Annals of Science* 33, (1976).
- Christen, Y. *Marx et Darwin*, Albin Michel, 1981.
- Cohen, G. A. *Karl Marx's Theory of History, a Defence*, Oxford University Press, 1978.
- Colp, R. Jr «The Contacts between Marx and Darwin», *Journal of History of Ideas* 35.2 (Απρίλιος-Ιούνιος 1974).
- Darwin, C. *L'Origine des espèces*, μτφρ. Barbier, Reinwald, 1876.
- Fay, M. A. «Did Marx offer to dedicate *Capital* to Darwin?», *Journal of History of Ideas* 39.1. (Ιανουάριος-Μάρτιος 1978).
- Feuer, L. S. «Is the 'Darwin-Marx correspondance' authentic?», *Annals of Science* 32 (1975).
- Gerratana, V. «Marx and Darwin», *New Left Review* 82 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1973).
- Haeckel, E. *Les Preuves du transformisme*, μτφρ. Soury, Reinwald, 1879.
- Hegel, G. W. F. *Science de la logique*, μτφρ. Labarrière/Jarczyk, Aubier Montaigne, 1972.
- Kant, E. *Critique de la faculté de juger*, μτφρ. Philolenko, Vrin, 1968.
- Lecourt, D. *Lyssenko histoire réelle d'une «science prolétarienne»*, Quadrige/PUF (επανεκδόση) 1995.
- Marx, K./Engels, F. *Lettres sur les sciences de la nature*, Éd. Sociales, Paris 1973.
- Naccache, B. *Marx critique de Darwin*, Paris 1980.